

על שימוש ברמקול לצורך מצוה בשבת ומועד

בתקופתנו רווח השימוש במכשירים מופעלים ע"י חשמל, וע"י שעות המכון את פעולתם מפעיל ומפסיק באופן אוטומטי מבלי צורך להתערב בפעולתם ע"י מעשי אדם.

השימוש במכשירים אוטומטיים, איפשר שימוש בחשמל למאור, לחימום וכיו"ב גם בשבת. כן המכשירים הנועדים להעברת קול ומגבירי קול, שהפעלתם אינה כרוכה במנוורות למיניהם, ולא עם הולדת ניצוצות, והולדת אש, הגברתו או החלשתו. המדבר במכשיר הרם - קול משנה כדיבורו את המתח החשמלי שבמכשיר והם שפועלים להעברת הדיבור והגברתו, באופן שהדברים נשמעים גם באולם גדול, שהדיבור הטבעי של המדבר אינו מגיע לשם.

אי - שימוש במכשיר הגברת הקול בשבתות, מונע התכנסות במקומות גדולים ונרחבים לשם השמעת דברי תורה, וכן לעתים - בבתי כנסת גדולים התפלה של הש"ץ אינה נשמעת, דבר הגורם להרבה מכשולים, כיודע.

יש לעיין על דרך מתן היתר לשימוש במכשיר רמקול בשבתות לצורך מצוה של תפלה ולימוד תורה. כשהמכשיר מכונן מערב שבת, נפתח לשימוש בשבת בצורה אוטומטית, כשהמשתמש בו אינו יכול להפעילו, להפסיקו או לשנות בו כלשהו, וכל שימוש במכשיר אינו אלא ע"י דיבור בלבד.

שמתי עיני בשאלה זאת, ואת אשר עלה בידי הכהה, אני מציע כזה לפני רבותינו תה"ח, למען יעינו גם הם, ולמען הוציא הלכה מלובנת.

*

א. במס' שבת (י"ח א') ברייתא ונאמר בה בין השאר --- אין נותנים חטים לתוך הריחיים של מים (בער"ש) אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. ונחלקו בביאור הלכה זו רבה ורב יוסף. לדעת רב יוסף ברייתא זו האוסרת הפעלת הריחיים מערב שבת היא דעת ב"ש, ואינה הלכה. שלדברי ב"ה כל פעולה שמפעיל אותה האדם מערב שבת (כגון העמדת מצודה, פתיחת מים לגינה שתשקה הגינה במשך השבת, וכל כיו"ב) מותרת. ואין גם הפעלת הריחיים יוצאת מכלל זה לאיסור. אולם לדעת רבה, הלכה זו היא לפי ב"ה, והאיסור הוא מפני שמשמעת קול. רש"י פירש כזה: "ואושא מילתא ואיכא זילותא".

ב. לפסק הלכה חלוקים גם הראשונים, יש מהם הפוסקים להחמיר - כרבה. ויש הפוסקים להקל כדעת רב יוסף, שבריייתא זו נדחת מהלכה. הדבר משתקף גם בשו"ע. המחבר (סי' רנ"ב ס"ה) פוסק להיתר, עפ"י דרכו של רב יוסף. והרמ"א מעתיק לכלכה לחוש לדעת המחמיר (וכדעת הטור) ויש אוסרים בריחיים,

ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול. והכי נהוג. ובמקום פסידא יש להקל. טעם היתר במקום פסידא מבואר במג"א (ס"ק כ"א) פירוש כיון דאיכא פלוגתא מקילינן במקום פסידא. אבל לרבה בגמרא אפילו במקום פסידא — אסור. ג. והנה מה שהותר במקום פסידא, נראה שהוא מותר גם במקום מצוה, כמו ביטול ביהמ"ד וכיו"ב. כך יוצא מהסוגיא מס' ביצה ר"פ משילין (ל"ו, ב.). על מה שנא' שם במשנה "משילין פירות דרך ארובה ביו"ט אבל לא בשבת". נסתפק בגמרא:

עד כמה א"ר זירא אמר ר' אסי, ואמרי לה א"ר אסי, א"ר יוחנן כאותה ששנינו: מפנין ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים (שזימן לאכול, ואין מקום להסב) ומפני ביטול ביה"מ (שאין לתלמידים מקום לישב, רש"י).

ובהמשך הגמרא שם שו"ט, אם צורך מצוה עדיף, וע"כ אין ללמוד ממה שהותר שם לצורך אורחים וביטול ביהמ"ד לבין ההיתר של השלת הפירות בגלל הפסד. וכן יש להסתפק להיפך — שמקום הפסד יש להקל יותר. וכן אם יש הבדל בין היתר מה שהתירו בשבת למה שהתירו ביו"ט. גם כאן יש לצדד לכאן ולכאן. ונשאר בתיקון. לפסק הלכה — הרי"ף לא הביא כלל, כל האמור בגמרא, והעתיק המשנה כסתמא.

וכ' הר"ן בזה: ונראה שדעת הרב אלפסי ז"ל דכיון דלא איפשיטא נקטינן בה לקולא --- משום דאיסורא דרבנן הוא — וספיקא לקולא. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' יו"ט. אבל הר"ז הלוי ז"ל כ', דכל מאי דדחינן, ברייתא בעלמא נינהו, ולא דחינן מאי דפשיטא ליה לר' יוחנן דילפינן יו"ט משבת משום דחייתא בעלמא. ומשמע דה"ה נמי בתלתא בעיין אחריתי דבעי בגמרא וכו' וכו'. ולפי דרך הר"ז הלוי ז"ל מסתברא, דכיון דר' יוחנן אמר דיו"ט ושבת בחד מהני דיני, כי הדדי נינהו, ה"ה לאינך, דילפינן יו"ט משבת ושבת מיו"ט.

ובדומה לזה העלה הרא"ש עד כמה א"ר זירא אמר רב אסי, ואמרי לה א"ר אסי אמר ר' יוחנן כאותה ששנינו מפנין ד' וה' קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים ומפני ביטול ביהמ"ד, וכן נראה הלכה. ואע"ג דהש"ס שקיל וטרי, ודלמא לא שרינן הכא כולי האי, או דילמא שרינן הכא טפי, מ"מ הני אמוראי לא מספקא להו, אלא מדמו לה לההיא דהתם ושבקי' ספיקא דסוגיא דגמרא ואזלינן בתר פשיטותא דהני אמוראי. (ועי"ש עוד בק"נ וביש"ש לביצה שם).

העולה מסוגיין ומפסק ההלכה דנ"פ, דבכל מקום שהותר משום פסידא הכי נמי הותר במקום מצוה כגון לצורך כבוד האורחים וביטול ביהמ"ד. וא"כ מאחר דדעת המחבר להקל בכל אופן ואף הרמ"א מסיק שבמקום פסידא יש להקל, ממילא גם במקום מצוה יש לנקוט לקולא.

אלא שיש לפקפק, דשמא הכרעת הרמ"א להקל במקום פסידא, לסמוך על דעת הפוסקים להיתר, אין זה אלא בדבר שאירע בדרך אקראי, וכן גם מה שרצינו ללמוד מזה במקום מצוה, כגון ביטול ביהמ"ד, אין זה אלא כל כה"ג שאינו בדרך קבע. דכיו"ב גם מה שמ"ש להחיר להשיל הפירות מחמת חשש הפסד, וכן פיגוי קופות התבואה לצורך אורחים וביטול ביהמ"ד, נראה שהכל מה שקרה

מקרה בלתי חזוי מראש דומיא דאופן דוגמאות שבגמרא בביצה ובשבת. דבפשטן נראה דלא הותר לפנות התבואה בשבת, כשהי' יכול לעשות זאת מער"ש. וא"כ י"ל דה"ה הכרעת הרמ"א בניד"ד, איננו אלא בכל כה"ג, אבל לא להתיר בדרך קבע, נגד הפוסקים להחמיר. וצ"עב ומ"מ קשה לעשות מעשה. לזאת ראוי לעיין בעיקרה דמילתא, אם יש לדמותו להא דריחיים גם לדעת המחמירים שם.

ד. הנה בגמרא נאמר טעם האיסור "משום השמעת קול". ורש"י פירש כנ"ל: ואושא מילתא ואיכא זילותא כן הועתק בטור (סי' רנ"ב) בתוספת מלים: דאושא מילתא טפי, איכא זילותא דשבת

וכן הוא בט"ז (סק"ז) ובב"ח הלשון שהועתק גם ברמ"א ואושא מילתא, דיאמרו ריחיים של פלוני עושה מלאכה בשבת, איא זילותא דשבתא. והנה כלשון הזו ממש, ברש"י (ביצה כ"ה א') אמתני' דשחטה בשדה ביו"ט ובא להכניסה הביתה, אמרינן דלא יביאנה במוט ובמוטה. פירש"י — "בשני בני אדם דאושא מיתא ומזלזל ביו"ט". ונראה שעצם המראה של המשא ע"י כמה אנשים נושא אופי של "עובדא דחול", וזהו הזלזול שבדבר. וכן הוא ממה דמיתא עלה התם בגמרא בדומה לזה דיון על יציאת סומא במקלו, רועה בתרמילו ויציאה בכסא, דהיינו, שטוענים אותם בנ"א, והם יושבים בקתדרא, וכ"ז רש"י האיסור: דהוי דרך חול, ואיכא זילותא דיו"ט. וכן בשו"ע (סי' של"ג ב') בענין פינוי קופות התבואה, שלא הותר לחלקם בקופות קטנות שע"ז מרבה בהילוך "ואושא טפי". הרי בכל אלה המובן של "אושא", הוא שהרעש והאופי הפומבי שחורג מהרגילות בשבת ויו"ט, יש בו משום זלזול השבת והיו"ט. נמצא שהאושא הנגרמת בדרך פעולה זו, הוא הוא טעם האיסור — דיש בזה זלזול הימים הללו.

וכ"נ מלשון הב"ח שהבאנו "דיאמרו ריחיים של פלוני עושה מלאכה בשבת, שבעצם העובדא שהריחיים טוחנות בשבת, כמו בכל הימים, בעוד שמן הראוי להשביח כל מלאכה בשבת, גם אם האדם לא עושה בזה כל מאומה, כדרשת חז"ל: (ילקוט יתרו, רצ"ו) על הכתוב: ששת ימים תעשה כל מלאכתך. וכי אפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים? אלא, שבות כאילו מלאכתך עשויה". וכן י"ל שריחיים המקימות רעש גדול, הנשמע היטב בכל הסביבה, יש בה משום הפרעת מנוחת השבת. כ"נ בפשוטו.

ה. ברם, מכמה פוסקים נראה שמפרשים האיסור מחמת חשד שהאדם עשה זאת בעצמו בשבת גופא. ולפ"ז הוא הגדר מה שאסרו חכמים מפני מראית העין. ודומה למ"ש מי שנשרו כליו במים דלא ישטחם לנגדם מפני מראית העין, שלא יחשדוהו שכבסן בשבת (או"ח סי' ש"א, מ"ה). כן חזינן מהא דהאגור, העתיקו הרמ"א, בסעיף הנ"ל שאסורה הפעלת הריחיים מע"ש שיפעלו בשבת, ודן בענין שעון משקולות שמצלצל מדי שעה, להשמיע השעה (שדעת מהרי"ו לאיסור, ומדמה זאת לריחיים) ואילו דעת האגור להתיר, וז"ל הדרי"מ דלא דמי לקול הריחיים (היינו, גם לדעת האוסרים כדעת רבה) כי לשם יחשדו שנתנו החטים לריחיים בשבת. אבל בכלי משקולת, הכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו. וכן הביא נימוק זה להלכה להתיר בהגהת הרמ"א בשו"ע (סי' רנ"ב) כי הכל יודעין שדרכן להעמיד מאתמול.

ו. וכן נראה דנוקט מפמ"ג (סי' שח, א"א, ס"ק י"ח) שדן במש"כ "הפנים מאירות" (חלק ב' סי' קכ"ג) להחיר "למשוך השלשלת בשבת" (לערוך שעון כיס, ע"י מתיחת הקפיץ) ומשוה זאת למטה רפויה שמוותר למותחה, וכן הרכבת כוס של פריקים, ואילו דעת הפמ"ג לאיסור, והביא מהא דהרמ"א סי' רנ"ב הנ"ל, שהם גם דברי המחבר עצמו בשו"ע סי' שלח וכו' בזה משמע בשבת אסור לערכו ולמשוך השלשלת. ומשמע איסור תורה דאל"כ אין לדמות לריחיים, ע"ש. ואפשר דלא דמי למטה רפויה, וכדומה, שזה אין כלי כלל בלא המשכה, והוי כמכה בפטיש. או מדרבנן אסור, דהוי כמו מורד בשבת. וכו'.

ודיוק זה, מההשוואה והדיון על שעון המצלצל לשעות לדמותו לריחיים, דמשמע שהדיון הוא מצד חשד שעושה זאת בשבת, ואז זה מלאכה דאורייתא. שמוה שפעולה זו בשבת היא איסור תורה. (אלא שמתירים מפני שבשעון חשד זה אינו קיים, וכנ"ל). משמע שמפרש טעם האוסרים בריחיים, הוא מצד חשש שעושה מלאכה דאורייתא. (אלא שמסוף דבריו נראה דלא פסיקא לי' הא מילתא, דעריכת השעון ע"י משיכת השלשלת יש בה משום מלאכה דאורייתא. שכ' שיתכן שאין זה אלא מצד מדידה שהיא רק איסור דרבנן. דברים אלה תמוהים במקצת, שכל הוואה יראה שהפנים מאירות בעצמו, דן בענין מצד איסור דרבנן במדידה, והאריך בזה להוכיח שאין שייך בכגון דא איסור מדידה, באופן שלדעתו, כנ"ל, אין בזה גם איסור דרבנן).

ז. והנה כבר הערנו, שלשון רש"י, וכל אלה שהביאו לשונו, לא נראה שמפרש הא דאמרו "מפני שמשמיע קול" הכוונה לחשד מלאכה, אלא שעצם האוושא מילתא הוא טעם האיסור, שיש בזה זילותא דשבת. ויש גם לעיין לפי דבריהם במה העובדא שברייחיים משום השמעת הקול יש בזה גורם לחשד, יותר מאשר העמדת מצודה, או השקאת הגינה וכל כיו"ב, שגם הם אינם לפי טיב מלאכתם נעשים בסתר, אלא דוקא במקום גלוי לעין. ולמה אין שם החשד שעושה זאת בשבת.

וצ"ל דבמקום שאינו מקים רעש גדול, אם אמנם העוברים שם רואים זאת, מ"מ אין שייך חשד, כי אלה שיראו זאת, יכולים לשאול ויתברר להם שזה נעשה מערב שבת. ומשא"כ ריחיים שרבים הרואים, אמרינן דלא כולם ילכו לברר, והיו בהם כאלה שיחשדו שעושה המלאכה בשבת, וצ"ע, דיותר נראה, שהטעם הוא מצד עובדא דחול. שזה שכמעשהו בחול כן מעשהו בשבת, מטרטר ומרעיש כל הסביבה, גורם להרגשת יום חול, וזהו האיסור.

אין שלא יהי', מ"מ נראה ברור, דיש נפ"מ בין שני טעמים הללו, גם אם נאמר דתרווייהו איתנהו, ורש"י שאמר "אוושא מילתא ואיכא זילותא" הם שני טעמים גם יחד — האוושא מילתא, גורם לחשד. והזילותא שבעצם הרעש. דענין האוושא מילתא, שזה דוקא מעורר החשד, שייך גם בשעון המשקולות לדין בו, כי אם כי אין הרעש גדול כמו בריחיים של מים, מכל מקום העובר ליד הבית, או הנכנס לבית ושומע הצלצול יכול שיתעורר בו חשד, שהפעילוהו בשבת. (אם לא מטעם שאמר האגור). אך נראה שהטעם של עובדין דחול לא שייך בזה כלל, שאין הרעש שמקיים השעון בצלצולו, יכול להחשב בגור עובדין דחול, וכלשון הטור שכ' בריחים אוושא מילתא טפ"י. אכן,

כאמור, הן באמת הריון, והדעה האוסרת, היא לא מצד העובדין דחול, (דהרי לזה אין מספיק בתשובה שרגילים לעורכו מער"ש, דאם בעצם הצלצול יש משום עובדין דחול, מה בכך שנערך מבעוד יום, כמובן) אלא מצד החשד שעשה כן בשבת עצמה. ונראה דה"ה גם דיבור דרך רמקול בתוך אולם יש בו גדר חשש של עובדין דחול, לא יותר משעון המשקולות. שאין זה בגדר "משמיע קול" מצד הרעש שמקים, שיש בריחיים, וכשם שאין בשעון משום עובדין דחול כן בשימוש ברמקול.

ח. אלא שראיתי בס' אגרות משה לגר"מ פיינשטיין זצ"ל (או"ח ח"ג סי' נ"ח) שעמד בזה שהמחבר בשו"ע מצא לנכון גם הוא להביא ההיתר לעריכת שעון המשקולות המצלצל בשבת (סי' של"ח ס"ג) ותמה דלפ"מ שפסק המחבר בסי' רנ"ב להתיר גם בריחיים, הרי היתר השעון הוא מובן מכש"כ. וכ' לבאר זאת, שבריחיים יש מקום יותר להתיר, ולדחות הסברא דחשד, דכיון שהרואה רואה שפועל גם לפני השבת, לא יתעורר אצלו חשד, שהפעילים בשבת. משא"כ בשעון שמצלצל רק לשעות. לא כל הזמן. כי ע"כ מי שלא שמע אותו לפני כניסת השבת, וישמע צלצולו פתאום בשבת, יעלה חשד בלבו, ע"כ היה צריך להביא ההלכה, שמ"מ זה מותר, ולא יתעורר חשד, כיון שרגילים לערכו מבעוד יום, וכנ"ל. ולפ"ז הן י"ל דגם בדיבור ברמקול בשבת, שגם כאן, התחלת הדיבור בהפעלת הרמקול נעשה בשבת, יכול להעלות חשד שהפעילוהו בשבת.

ט. אלא שלענ"ד רעיון זה, שבשעון יש מקום לחשד יותר מאשר בריחיים לא נזכר בשום מקום מהפוסקים, ומה"ת להעלות חילוק מעין זה, בענייני חשדות, שהרי גם בשעון י"ל כמו בריחיים, ששומעים אותו מצלצל השעות מבעוד יום, ויום ולילה לא ישבות, ואדרבא, הרי"ז יותר תכוף מאשר ריחיים, ועוד, דהחשד איננו דוקא שראשית הפעלת עצם הריחיים נעשה בשבת, אלא שהוסיף בו חטים, אחרי שנגמרו הראשונים, בשבת עצמה, וזהו באמת לשון האגור: "כי לשם יחשדו שנתנו החטים בשבת". הרי בפירוש שהחשד הוא באופן זה. ובה ל"מ כלל לאפוקי מהחשד, כשידעו שהריחיים פעלו גם בערב שבת.

ומה שהעיר דלכאורה לדעת המחבר, למיותר להביא היתר של שעון המצלצל בשבת, לדעתו שפסק להקל גם בריחיים, לא הבנתי, דאטו אין צורך להביא ההיתר להוציא מדעת המהרי"ו שאוסר, והרי זה מטרת ה"שולחן ערוך" שיהא הכל "כשולחן הערוך ומוכן לסעודה".

י. ומעתה, ולאחר כל הנ"ל נבוא לדיונו בשימוש ברמקול, כשהכל ערוך ופתיחתו לשם שימוש, וכן סגירתו נעשית ע"י שעון העושה זאת אוטומטית, מבלי צורך של מעשה אדם, בפרט כשנעשה בדרך זו שהמערכת המפעילה ומפסיקה היא נעולה, ואין כל קשר לזה ליד הרמקול עצמו.

דאם לטעם החשד, הרי לאחר שהשימוש בשעון אוטומטי הוא דבר נפוץ וידוע, אין מקום לחשד, לא פחות מאשר בשעון המשקולות שבו דיברו הפוסקים. ומטעם זה הן אנו מתירים השימוש באור החשמל, שנדלק ונכבה ע"י שעון. דאי מצד מראית העין, אין באור הנדלק ונכבה חליפות פחות חשש של מראית עין.

ואם מצד "האוושא מילתא וזילותא דשבת", הרי הוכח שזה שייך רק בדבר

המקום רעש גדול בסביבה, וכלשון הטור בזה "אוושא מילתא טפיי". (שכנראה רמז בזה להבדיל שיש בין ריחיים לשעון המצלצל, שלא מצא לנכון להזכירו כלל, לפ"מ שנוקט כרש"י שאין כאן הטעם מצד חשד, דלכ"ה אינו קיים בזה כלל, רק מצד עובדין דחול, וזה שייך רק בריחיים מצד "האוושא טפיי").

י"א. אכן, הדיון שלנו, בנוי על ההנחה, שבעצם הדיבור אין בו משום לתא דמכה בפטיש וכן משום גזירת משמיע קול בשבת. שכבר נתקבל להיתר השימוש במכונת שמיעה לכבדי שמיעה (עי' אגרות משה ח"ד סי' פ"ה וכדברי הגרש"ז אויערבך שליט"א). ולא יצאנו לדון רק מצד האוסרים בריחיים משום ש'משמיע קול'.

ובפרט, כשזה נעשה לצורך מצוה, של לימוד תורה ברבים, שלא ניתן לראות בזה שום הפרעה למנוחת השבת, אלא — אדרבא — מתן אפשרות לנצל את יום השבת להקהיל קהילות ברבים ללימוד תורה, וכבר הבאנו בפתח הדברים השיקול הנוסף, שזה שקול למה שהעלה הרמ"א להתיר במקום פסידא.

כל זה כתבתי בענ"ד, ומציע הדברים לפני ציבור תלמידי החכמים תופשי התורה לענות בו ולקבוע עמדתם הלכה למעשה.